

მაკროეკონომიკური პოლიტიკა

ლექცია 11

ლექცია 11.

XX საუკუნის 90-იანი წლების საქართველოს მაკროეკონომიკური ინდიკატორების ანალიზი

საქართველოსათვის სხვა პოსტკომუნისტურ ქვეყნებთან შედარებით განსაკუთრებით რთული აღმოჩნდა დამოუკიდებელი, ახალი ეკონომიკური ურთიერთობების ფორმირების პირველი წლები, რაც განპირობებული იყო როგორც ყველასათვის საერთო პრობლემებით (ტრადიციული კავშირ-ურთიერთობების მოშლა, საკუთარი ვალუტისა და ფულად-საკრედიტო სისტემის უქონლობა, არასრულყოფილი მმართველობის, ტერიტორიული მოწყობის და თავდაცვითი სისტემები და ა.შ.), ასევე რიგი საშინაო პრობლემების გამწვავებით, უპირველეს ყოვლისა სეპარატისტული მოძრაობების გააქტიურებით, რასაც შედეგად სამოქალაქო ომი და კრიმინალური სამყაროს უკიდურესად აღზევება მოჰყვა.

1991 წელს საქართველო ჯერ კიდევ "ინერციით" ცხოვრობდა, თანაც წელი ქვეყანამ ოფიციალურად სსრკ-ს შემადგენლობაში დაიწყო, მართალია უკვე 9 აპრილს, საქართველოს უზენაესმა საბჭომ მიიღო "დამოუკიდებლობის აღდგენის აქტი", მაგრამ პრაქტიკულად მთელი წლის განმავლობაში არც-ერთ სახელმწიფოს მისი დამოუკიდებლობა არ უცვნიდა, თუ არ ჩავთვლით რუმინეთს. დამოუკიდებლობის პირველი დიდი აღიარება წლის ბოლოს მოხდა, როცა ბელოვეჟის შეთანხმების საფუძველზე რუსეთის, ბელორუსისა და უკრაინის პრეზიდენტებმა სსრკ-ს დაშლა აღიარეს. 1991 წლის დეკემბრის ბოლოს აშშ-მა საქართველოს დამოუკიდებლობა აღიარა, თუმცა ამ დროს საქართველოში უკვე სამოქალაქო ომი მიმდინარეობდა, რომელიც 21 დეკემბერს დაიწყო. გასათვალისწინებელია ის პოლიტიკური ვითარებაც, რომელიც 1991 წლის აგვისტოდან დაიწყო და პრაქტიკულად პერმანენტულ გაფიცვებსა და მიტინგებში გამოიხატებოდა.

ყოველივე ზემოთთქმულიდან გამომდინარე, 1991 წელს 1990 წელთან შედარებით საქართველოს ეკონომიკაში GDP-ის 21,9 პროცენტის დაკემა დაფიქსირდა¹. სამწუხაროდ, საქართველოს სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტს 1991 წელს ინფლაციის შესახებ ინფორმაცია არ გააჩნია.

¹ ნაშრომში მოყვანილი ყველა სტატისტიკური ინფორმაცია საქართველოს შესახებ (თუ სხვა რამ არ არის მითითებული) აღებულია წიგნიდან: სსსდ, 2001.

1992 წელს გაგრძელდა საბჭოთა კავშირის დეზინტეგრაციის პროცესები და მას თან დაერთო საქართველოში უმწვავესი სოციალურ-ეკონომიკური, კრიმინალური, შიდა პოლიტიკური და სხვა ნეგატიური მოვლენები, რომელთა დამსახურებითაც 1991 წელთან შედარებით ქვეყნის ეკონომიკაში რეალური GDP კიდევ 44,9%-ით დაეცა და 1990 წელთან შედარებით მხოლოდ 43,47 პროცენტი შეადგინა. გასათვალისწინებელია ის გარემოებაც, რომ 1989 წლიდან საქართველოს ეკონომიკაში დაცემის პროცესმა შეუქცევადი ხასიათი მიიღო.

სამწუხაროდ, არც 1993 წელი გამოირჩეოდა წინა წლებისაგან. უმძიმესი კრიმინალური ვითარება, საომარი მოქმედებები აფხაზეთში, სატრანსპორტო ბლოკადა, კუპონის უკონტროლო ემისია, ჰიპერინფლაცია და შედეგად GDP-ის კიდევ 29,3%-ანი დაცემა. საბოლოოდ 1990 წელთან შედარებით GDP-ის მოცულობამ მხოლოდ 30,73% შეადგინა.

პრობლემები გაჩნდა ბიუჯეტშიც. თუ 1990-1992 წლებში კონსოლიდირებული ბიუჯეტის² შემოსავლებმა GDP-ის 33-34% შეადგინეს (1990 წელს 33,3%; 1991 – 33,2%; 1992 – 34,5%), 1993 წელს მათ GDP-ის მხოლოდ 6,4% შეადგინა, რაც პრაქტიკულად ბიუჯეტის საშემოსავლო ნაწილის არარსებობას ადასტურებდა.

ანალოგიური სიტუაცია დაფიქსირდა ბიუჯეტის ხარჯებთან მიმართებაში. 1990-92 წლებში კონსოლიდირებული ბიუჯეტის ხარჯებმა GDP-ის დაახლოებით 32% შეადგინეს (შესაბამისად, 32%; 31%; 32,9%), 1993 წელს კონსოლიდირებული ბიუჯეტის ხარჯები GDP-ის 4,8%-ის დონეზე დაფიქსირდა. ეს მონაცემები ადასტურებს რომ 1993 წელს ქვეყანაში არანაირი საფინანსო-საბიუჯეტო პოლიტიკა არ არსებობდა, და ამგვარი დაფინანსების პირობებში ხელისუფლება რეალურად ქვეყნის განვითარებაზე ვერანაირ ზემოქმედებას ვერ განახორციელებდა.

რაოდენ გასაკვირიც არ უნდა იყოს, 1990-1993 წლებში საქართველოს ბიუჯეტში შედიოდა მეტი თანხა, ვიდრე ბიუჯეტი მის დახარჯვას ახერხებდა. შემოსავლების ხარჯებზე გადამეტება შესაბამისად GDP-ის 1,3; 2,2; 1,7 და 1,5 პროცენტს შეადგენდა.

ეკონომიკური დაცემის პირობებში საქართველოს ბიუჯეტი ”შემაკავებელ” პოლიტიკას ატარებდა, რითაც კიდევ უფრო ”ახალისებდა” კრიზისს. თუ გავითვალისწინებთ,

² კონსოლიდირებული ბიუჯეტი მოიცავდა სახელმწიფო ბიუჯეტსა და ადგილობრივ ბიუჯეტებს.

რომ ამ პერიოდში ეროვნული ბანკი "იაფი ფულის"³ პოლიტიკას ატარებდა, დავრწმუნდებით, რომ მთავრობა, ფინანსთა სამინისტროს სახით და ეროვნული ბანკი აბსოლუტურად შეუთანხმებელ პოლიტიკას ატარებდნენ, რასაც თანამედროვე სტანდარტებით ვერ ვუწოდებთ მაკროეკონომიკურ პოლიტიკას.

ამდენად, 1990-1993 წლებში ქვეყანა ყოველგვარი გააზრებული მაკროეკონომიკური პოლიტიკის გარეშე ცხოვრობდა, რაც შესაბამისად მაკროეკონომიკურ ინდიკატორებშიც აისახა.

1990 წელს საქართველოში დასაქმებამ 100% შეადგინა, 1991 წელს ოფიციალურად უმუშევარი იყო მხოლოდ 3500 კაცი, 1992 წელს უმუშევრობის დონე 32-ჯერ გაიზარდა და 113 ათასი კაცი შეადგინა, 1993 წელს უმუშევართა რიცხვი კიდევ 60%-ით გაიზარდა და 180 ათასი კაცი შეადგინა.

ეს ციფრები ცხადია არ მეტყველებენ რეალურ უმუშევრობაზე, რადგან შრომის ანაზღაურება იმ წლებში იყო მიზერული და მოსახლეობა ძირითადად დანაზოგების მეშვეობით ცხოვრობდა. უდიდესი იყო ფარული უმუშევრობის მოცულობა.

ყოველივე ამის შედეგი კი მწვავე პოლიტიკური და ეკონომიკური კრიზისი იყო, რომელმაც თავის ზენიტს 1994 წელს მიაღწია.

ამაზე მეტყველებს თუნდაც შემდეგი ციფრები: ოფიციალური სტატისტიკის მონაცემებით 1994 ინფლაციამ 7840 პროცენტს გადააჭარბა, ხოლო 1989-1993 წლებში GDP-ის მოცულობის 3,5-ჯერ შემცირების შემდეგ, იგი დამატებით კიდევ 10,4 პროცენტით შემცირდა, რაც ფაქტიურად 25-30 წლით უკან დახევის ტოლფასი იყო.

1994 წელს ქვეყნის ეროვნულ ეკონომიკაში დასაქმებული იყო დაახლოებით 1,7 მლნ. კაცი, ანუ შრომითი რესურსების მხოლოდ 56 პროცენტი. ამასთან, დასაქმებულთა დიდი უმრავლესობა თვეობით უხელფასო შვებულებაში იმყოფებოდა, ანუ ფარული უმუშევრების რიგებს ავსებდა და ეს მაშინ, როცა ყოველი რეალურად დასაქმებული საშუალოდ თვეში 6271 ათას კუპონს, ანუ 5 აშშ დოლარს, მათ შორის საბიუჯეტო სექტორში დასაქმებული _ 1 აშშ დოლარს იღებდა. ეს კი პრაქტიკულად ქვეყნის მოსახლეობის შიმშილით სიკვდილისათვის გაწირვას ნიშნავდა.

³ ალბათ უფრო მართებული იქნებოდა ტერმინ "მალიან იაფი ფულის" გამოყენება, რასაც ეკონომიკური ლიტერატურა არ იცნობს;

ასეთი, პრაქტიკულად ჩიხური, მდგომარეობიდან გამოსვლა ქვეყნის ხელისუფლების მხრიდან კარდინალური რეფორმების გატარებას საჭიროებდა.

შემუშავებული იქნა მაკროეკონომიკური სტაბილიზაციისა და სისტემური გარდაქმნების პროგრამა, რომლის შესახებაც ჩვენ ზემოთ უკვე გვქონდა საუბარი.

ანტიკრიზისული პროგრამის პრაქტიკული რეალიზაციის კვალობაზე უკვე 1995 წლის შედეგების მიხედვით არა მარტო შეჩერებულ იქნა წარმოების შემდგომი ვარდნა, არამედ მიღწეულ იქნა GDP-ის 2,6 პროცენტისანი ზრდა, ხოლო ინფლაციამ 157,4 პროცენტი შეადგინა, ნაცვლად 7841 პროცენტისა 1994 წელს.

ამასთან, ქვეყანაში შეიქმნა საბაზრო ეკონომიკის პრინციპების შესაბამისი საკანონმდებლო ბაზა, ჩამოყალიბდა მეტ-ნაკლებად ქმედითუნარიანი ორიარუსიანი საბანკო სისტემა, საგადასახადო და საბაჟო სამსახურები, მოხერხდა ფინანსური სტაბილიზაცია და საკუთარი ეროვნული ვალუტის შემოღება, აღდგენილ იქნა წესრიგი და საშემსრულებლო დისციპლინა, ძირითადად დამთავრდა ე.წ. “მცირე პრივატიზაციის” პროცესი, განხორციელდა ფასების, ვაჭრობისა და საგარეო-ეკონომიკურ ურთიერთობათა ლიბერალიზაცია.

ყოველივე ამ საფუძველზე ქვეყანაში ჩამოყალიბდა მეწარმეობის განვითარების ხელშეწყობისათვის ელემენტალურად აუცილებელი ეკონომიკური გარემო, რამაც თავის მხრივ უზრუნველყო ქვეყნის ეკონომიკის შემდგომი დაჩქარებული განვითარება.

მთლიანობაში ანტიკრიზისული პროგრამის რეალიზაციისა და საერთოდ 1994-1995 წლებში საქართველოში განხორციელებული რეფორმების ძირითად შედეგს წარმოადგენდა ფინანსური სტაბილიზაციის მიღწევა.

საკითხის მნიშვნელობიდან გამომდინარე, ვფიქრობთ ყურადღება უნდა გამახვილდეს ისეთ მნიშვნელოვან ინდიკატორებზე, როგორცაა ეროვნული ვალუტის კურსი და პურის ფასი.

პურზე დაწესებული იყო სახელმწიფო ფიქსირებული ფასი რასაც საფუძვლად მოსახლეობის სოციალური დაცვა ედო. პურის ღირებულების 50%-ის დაფარვა სახელმწიფო ბიუჯეტის ხარჯზე ხდებოდა.

შემდგომში, ეტაპობრივად ხორციელდებოდა შეღავათიანი ფასებისა და ტარიფების მიახლოება რეალურ დონეებთან. 1992 წლიდან 1994 წლის სექტემბრამდე 1 კგ. პურის საცალო ფასი 4,80 მანეთიდან 700 კუპონამდე ანუ 146-ჯერ გაიზარდა.

ფასების ასეთი მასშტაბით ზრდა გამოწვეული იყო არა მარტო აღნიშნული პროდუქციის წარმოებაზე დანახარჯების ზრდით, არამედ ეროვნული ვალუტის – კუპონის დევალვაციის მაღალი ტემპით.

ბოლო წლებში საქართველოში პურისა და პურპროდუქტების ფასი საკმაოდ სწრაფი ტემპით იზრდებოდა. ამის ნათელი დადასტურებაა ისიც, რომ ნორმირებული ერთი კილოგრამი პურის ფასი თუ 1994 წლის იანვარში შეადგენდა 0,5 ცენტს, ერთი წლის თავზე მისი ფასი 22 ცენტი გახდა, ხოლო 1996 წლის მაისში 33 ცენტი შეადგინა, ე.ი. 66-ჯერ გაიზარდა. ეს მონაცემი მთლიანად არა, მაგრამ მაინც სრულად ასახავდა პურზე გაწეული ხარჯების ღონეს და რეალურ ღირებულებას. ამ ვითარებამ პურის ფასების სრული ლიბერალიზაციის წინაპირობა შექმნა.

1996 წლის 15 ივნისიდან დაიწყო პურზე ფასების სრული ლიბერალიზაციის პროცესი, რაც ანტიკრიზისული პროგრამის რეალიზაციის ერთერთი მთავარი მიღწევა იყო. ფასების ლიბერალიზაციას წინ უსწრებდა ისეთი ურთულესი პრობლემის გადაწყვეტა – როგორცაა პურპროდუქტების სახელმწიფო კორპორაციის დემონოპოლიზაცია და ამ სფეროში კონკურენტული გარემოს შექმნა.

ამასთან პარალელურად განხორციელდა მოსახლეობის სოციალური დაცვის ღონისძიება. შეიქმნა დარგობრივი და რეგიონული ოპერატიული სამსახურები, შტაბები, რომლებმაც უზრუნველყვეს აღნიშნული ღონისძიებების შეუფერხებელი გატარება, შეიქმნა კონკურენტული ბაზარი, რათა არ დაეშვათ მონოპოლიზმი და ფასების ხელოვნური ზრდა.

პურპროდუქტებზე ფასების ლიბერალიზაციის ერთი კვირის შემდეგ პურის საშუალო ფასი ადრე მოქმედ პურის ფასთან შედარებით 10,7 პროცენტით, ხოლო სამი თვის თავზე 13,6 პროცენტით გაიზარდა. შემდგომში ფასების ზრდას ადგილი არ ჰქონია. არ გამართლდა სკეპტიკოსების ვარაუდი იმის თაობაზე, რომ პურპროდუქტებზე და კერძოდ პურზე ფასების გაზრდა იმავდროულად გაზრდიდა ფასებს ყველა სხვა სახის სამომხმარებლო საქონელზე.

უმნიშვნელოვანესი პრობლემა იყო ლიბერალიზაციის საწყის ეტაპზე პურზე ფასების მკვეთრი ზრდის დაუშვებლობა. ადმინისტრაციული ხერხებით ამის გაკეთება გამორიცხული იყო, ამიტომ უპირატესობა მიენიჭა ეკონომიკურ ბერკეტებს როგორცაა: შეღავათიანი ტარიფების დადგენა რკინიგზის ტრანსპორტზე და ელექტროენერჯის მოხმარებაზე, ხორბალი – მისი გადამუშავების ყველა სტადიაზე განთავისუფლდა დამატებული ღირებულების გადასახადისაგან.

პურის ფასების ლიბერალიზაციასთან დაკავშირებით შემუშავებულ იქნა ჰუმანიტარული და გრანტებით მიღებული ხორბლისა და ფქვილის ნაშთების აფასების წესი, რომლის მიხედვითაც განსაზღვრული იყო ცენტრალურ ბიუჯეტში ამოსაღები თანხა აღნიშნული პროდუქციის ყოველ ერთ ტონაზე.

განხორციელებულმა შეღავათებმა გაამართლა და დღეს ხორბლის ბიზნესი ერთ-ერთი წამყვანი სფეროა საქართველოში, დიდი რაოდენობით შემოდის ხორბალი, ფქვილი; ფასები პურზე სტაბილურია.

ორწლიანი პაუზის შემდეგ 1995 წლის დასაწყისში პარლამენტის მიერ მიღებული იქნა სახელმწიფო ბიუჯეტი, რომლის დადებითი მომენტი იყო ის, რომ დეფიციტის დაფინანსების წყაროებში მნიშვნელოვნად შეიზღუდა საკრედიტო ემისია. ბიუჯეტის დეფიციტის საბანკო დაფინანსების წილის შემცირების ტენდენცია გაგრძელდა შემდეგ წლებშიც (1996 წელს GDP-ის 6,6%; 1997 წელს – 6%; 1998 წელს – 3,7%; 1999 წელს – 4,5%; 2000 წელს – 3,4%; 2001 წელს – 4,7%-ს) (სებ, 2001, გვ. 5; სსსდ, 2002), რაც შესაბამისობაშია საერთაშორისო პრაქტიკაში მიღებულ ნორმებთან.

საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებაში განსაკუთრებით მაღალი შედეგები იქნა მიღწეული 1996-1997 წლებში. კერძოდ, ამ წლებში ქვეყანაში GDP-ის მოცულობა თითქმის 24 პროცენტით გაიზარდა, რაც ყველაზე მაღალი მაჩვენებელი იყო დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობის სივრცეში.

1996-1997 წლებში უფრო დამაჯერებელი შედეგები იქნა მიღწეული ისეთი უმნიშვნელოვანესი მაკროეკონომიკური მაჩვენებლის მიხედვითაც, როგორცაა ინფლაცია და რომლის პარამეტრებზეც მნიშვნელოვნადაა დამოკიდებული ქვეყნის ეკონომიკის განვითარების ძირითადი შედეგები. კერძოდ, 1996 წელს ინფლაციის წლიურმა ტემპმა 13,5

პროცენტი, ხოლო 1997 წელს – 7,3 პროცენტი შეადგინა, რაც შესაბამისად საშუალოდ თვეში 1,1 პროცენტი და 0,6 პროცენტი იყო და მნიშვნელოვნად ჩამორჩებოდა ყველაზე ოპტიმისტურ პროგნოზებსაც კი. ყოველივე ამან კი შესაბამისად პოზიტიური ზეგავლენა იქონია მეწარმეობის განვითარებისათვის ხელსაყრელი ეკონომიკური გარემოს ფორმირებაზე.

1996-1997 წლებში ქვეყანაში ჩამოყალიბებული წარმოების ზრდის მასტიმულირებელი ეკონომიკური გარემო და შესაბამისად განვითარების მაღალი ტემპები იქნა მიღწეული 1998 წლის პირველ კვარტალშიც, რაც პირველ რიგში GDP-ის 11,2 პროცენტის მატებით გამოიხატა. ამასთან, შემდგომ პერიოდში ცნობილი ნეგატიური ფაქტორების შედეგად ეკონომიკური გარემო ქვეყანაში არსებითად შეიცვალა, რასაც მაკროეკონომიკური პარამეტრების პროგრესული გაუარესება მოჰყვა. კერძოდ, 1998 წლის 6 თვის შედეგების მიხედვით GDP-ის ზრდის ტემპი 108,9 პროცენტამდე, 9 თვის შედეგებით – 107,3 პროცენტამდე, ხოლო წლის საბოლოო შედეგების მიხედვით – 102,9 პროცენტამდე შემცირდა.

ქვეყნის ეკონომიკური ზრდის ტემპების შენელებიდან, აგრეთვე საგადასახადო და საბაჟო ადმინისტრირების სფეროში ჯერ ისევ არსებული ნაკლოვანებებიდან გამომდინარე 1998 წლის მეორე კვარტლიდან მნიშვნელოვნად იკლო შემოსავლებმა სახელმწიფო ბიუჯეტში, რის შედეგადაც შეუძლებელი გახდა კანონით გათვალისწინებული სახელმწიფოს მიერ აღებული ვალდებულებების შესრულება და ქვეყანაში თანდათანობით საბიუჯეტო კრიზისი ჩამოყალიბდა. სახელმწიფო ბიუჯეტის დავალიანებამ მარტო ხელფასებისა და პენსიების სახით 1998 წლის ნოემბრის დასაწყისისთვის 70 მლნ. ლარს გადააჭარბა და სამწუხაროდ, მიუხედავად გარკვეული ნაბიჯებისა, ეს პროცესი დღესაც გრძელდება.

მომდევნო ეტაპზე ეროვნული ბანკის საერთაშორისო სავალუტო რეზერვების დეფიციტის პირობებში საბიუჯეტო კრიზისი სავალუტო კრიზისშიც გადაიზარდა, წლის ბოლოსათვის საბიუჯეტო-სავალუტო კრიზისის ფორმა მიიღო და იგი უკვე თვითონ გახდა ეკონომიკური ზრდის მნიშვნელოვანი შემაფერხებელი ფაქტორი. ამის ნათელი დადასტურებაა თუნდაც ის ფაქტი, რომ 1998 წლის მე-4 კვარტალში 1997 წლის შესაბამის პერიოდთან

შედარებით, პირველად ქვეყანაში ეკონომიკური ზრდის დაწყებიდან, ადგილი ჰქონდა GDP-ის მოცულობის რეალურ შემცირებას და თანაც დაახლოებით 7-8 პროცენტის ფარგლებში.

ყოველივე ამას კი თავისი მიზეზები განაპირობებდა, რომელთა შორის მნიშვნელოვანი იყო ისეთი ობიექტური ფაქტორების გავლენა, როგორცაა საქართველოს პრეზიდენტის წინააღმდეგ განხორციელებული ტერორისტული აქტი, გალის რაიონის მაისის მოვლენები, მეტად არახელსაყრელი კლიმატური პირობები და მსოფლიოს გლობალური ფინანსური პრობლემების ფონზე რუსეთში განვითარებული კრიზისული პროცესები.

1998 წლის მაისში გალის რაიონში განვითარებულმა მოვლენებმა და საქართველოს პრეზიდენტზე განხორციელებულმა თავდასხმამ მნიშვნელოვანი გავლენა იქონია ქვეყანაში არაჯანსაღი სამეწარმეო კლიმატის ჩამოყალიბებაზე და ამდენად ქვეყნის ეკონომიკური ზრდის დაქვეითების ერთ-ერთი არაპირდაპირი ფაქტორი გახდა. გარდა ამისა, გალის მოვლენების შედეგად ქვეყნის ისედაც მწირ სახელმწიფო ბიუჯეტში გაჩნდა 50 ათასამდე დამატებითი ლტოლვილისათვის მინიმალურად აუცილებელი პირობების შესაქმნელად საჭირო დანახარჯების ახალი მუხლები, რომელთა საერთო თანხამ მარტო 1998 წლის განმავლობაში 10 მლნ. ლარს გადააჭარბა.

მნიშვნელოვანი იყო ისეთი ობიექტური ფაქტორის უარყოფითი ეფექტიც, როგორცაა თითქმის მთელი წლის განმავლობაში მეტად არახელსაყრელი კლიმატურ-მეტეოროლოგიური პირობები. სპეციალისტებისა და ექსპერტების მიახლოებითი გაანგარიშებით სტიქიის მიერ 1998 წელს სოფლის მეურნეობისა და ენერგეტიკისათვის მიყენებულმა პირდაპირმა ზარალმა დაახლოებით 200 მლნ. ლარი შეადგინა. არანაკლებ მნიშვნელოვანია ამ ფაქტორებით გამოწვეული არაპირდაპირი ზარალიც.

ქვეყნის ეკონომიკური ზრდის დაქვეითებაზე და საბიუჯეტო-სავალუტო კრიზისის საბოლოო ჩამოყალიბებაზე პირდაპირ თუ არაპირდაპირ განსაკუთრებით მტკივნეულად იმოქმედა მსოფლიოში მიმდინარე ფინანსურმა კრიზისმა, პირველ რიგში კი რუსეთში განვითარებულმა კრიზისულმა პროცესებმა, ვინაიდან, მიუხედავად ბოლო პერიოდში

რუსეთთან კავშირურთიერთობის რამდენადმე შესუსტებისა, ის ჯერჯერობით მაინც საქართველოს უმთავრეს ეკონომიკურ პარტნიორად რჩება.

რუსეთში კრიზისული მოვლენების გამწვავების პირდაპირი ზემოქმედება საქართველოს ეკონომიკაზე გამოიხატა როგორც იმპორტის ზრდაში, ასევე ექსპორტის მნიშვნელოვნად შემცირებაში.

მაგალითად, თუ 1998 წლის იანვარ-ივლისში რუსეთიდან ლეგალური იმპორტის საშუალოთვიური მოცულობა 9,4 მლნ. აშშ დოლარს (57,434 მლნ. რუსულ რუბლს⁴) შეადგენდა, აგვისტო-ოქტომბრის თვეებში დოლარებში იგი თითქმის 11 პროცენტით გაიზარდა და 10,4 მლნ. აშშ დოლარს (167 მლნ რუსულ რუბლს) მიაღწია და რუბლებში თითქმის სამჯერ გაიზარდა. უფრო მეტიც, ოქტომბრის თვეში იმპორტმა რუსეთიდან უკვე 14,2 მლნ. აშშ დოლარი (284,8 მლნ. რუსულ რუბლი) შეადგინა. ამასთან, ფაქტია ისიც, რომ რუსეთი, იმ პერიოდში რუბლის მაღალი ტემპებით დევალვაციიდან გამომდინარე, საქართველოში ძირითადად იაფ იმპორტს ეწეოდა და ნატურალურ გამოსახულებაში ოფიციალური იმპორტი თითქმის 5-ჯერ გაიზარდა, ამას ემატებოდა იაფი პროდუქციის კონტრაბანდის მკვეთრი ზრდა ჯერ კიდევ მოუწესრიგებელ რუსეთ-საქართველოს საზღვარზე, რამაც ადგილობრივ მეწარმეს შეუქმნა გასაღების ბაზრის პრობლემა და აიძულა იგი შეემცირებინა წარმოება.

ანალოგიური უარყოფითი ეფექტის მატარებელია, რუსეთში საქართველოდან პროდუქციის ექსპორტის შემცირების ტენდენციის ჩამოყალიბებაც. კერძოდ, თუ 1998 წლის იანვარ-ივლისში რუსეთში ექსპორტის საშუალოთვიური მოცულობა 5,4 მლნ. აშშ დოლარი (7 მლნ. ლარი⁵) იყო, შემდგომ სამ თვეში იგი 3,3 მლნ. აშშ დოლარამდე (დაახლოებით 5 მლნ. ლარი), ხოლო ოქტომბრის თვეში კი – 1,2 მლნ. აშშ დოლარამდე (დაახლოებით 2 მლნ. ლარი) შემცირდა.

⁴ რუსული რუბლის კურსი აშშ დოლართან მიმართებაში აღებულია რუსეთის ცენტრალური ბანკის ოფიციალური საიტიდან: www.cbr.ru; 1998 წლის პირველ ნახევარში იგი შეადგენდა 6,11 რუბლს ერთ დოლარში, აგვისტოს მეორე ნახევრიდან იგი შეადგენდა 16,06 რუბლს ერთ დოლარში, ხოლო სექტემბრიდან დაახლოებით 20,65 რუბლს ერთ დოლარში.

⁵ ლარის გაცვლითი კურსი აშშ დოლარის მიმართ აღებულია საქართველოს ეროვნული ბანკის ოფიციალურ საიტზე www.nbg.gov.ge; 1998 წლის აგვისტომდე კურსი შეადგენდა დაახლოებით 1,34 ლარს ერთ აშშ დოლარში, სექტემბერში 1,36 ლარს, ოქტომბერში 1,404 ლარს, ნოემბერში 1,53 ლარს, ხოლო დეკემბერში 1,8 ლარს ერთ აშშ დოლარში.

ცხადია ასეთ შემთხვევაში და მით უმეტეს, ალტერნატიული ბაზრის არარსებობის პირობებში პოტენციური ექსპორტიორი იძულებული გახდა შესაბამისად შეემცირებინა რუსეთის ბაზარზე გასატანად გათვალისწინებული პროდუქციის წარმოება.

მაგალითად, 1998 წლის დეკემბერში 1997 წლის დეკემბერთან შედარებით მინერალური წყლების ჩამოსხმა შემცირდა 10-ჯერ და მეტადაც, ყურძნის ღვინოებისა - 7-ჯერ, ბრენდისა - 5,8-ჯერ, ცქრიალა ღვინოებისა - 6-ჯერ და ა.შ.

რუსეთიდან იმპორტის ზრდისა და რუსეთში ექსპორტის შემცირების ტენდენციამ, აგრეთვე, რუსული რუბლის გაუფასურების გამო, რუსეთში მომუშავე საქართველოს რეზიდენტების ფულადი ტრანსფერტების საქართველოში რეპატრიაციის შესაძლებლობების მაქსიმალურმა შეზღუდვამ (სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტის მონაცემებით აღნიშნული ტრანსფერტები თვეში 10-12 მლნ. ლარის ფარგლებში იყო და ამ მხრივ დანაკარგი მთლიანობაში 1998 წელს 50-60 მლნ. ლარს შეადგენს) ქვეყნის სავალუტო ბაზარზე მნიშვნელოვნად შეამცირა აშშ დოლარის მიწოდება, რამაც შესაბამისი ბიძგი მისცა ლარის დევალვაციის პროცესის დაწყებას, და საბოლოო ჯამში სავალუტო კრიზისის ჩამოყალიბებას.

მიუხედავად აღნიშნულისა, მთლიანობაში 1996-1998 წლებში ქვეყნის ეკონომიკის ფუნქციონირების ძირითადი მაკროეკონომიკური შედეგები პროგრესულად უნდა ჩაითვალოს, ვინაიდან ამ წლებში ოფიციალური მონაცემებით ქვეყანაში წარმოებული GDP-ს მოცულობა გაიზარდა 27,4 პროცენტით, რაც საშუალოდ წელიწადში 8,4 პროცენტს შეადგენს და ერთ-ერთი ყველაზე მაღალი მაჩვენებელია დსთ-ს სივრცეში. თუმცა აღსანიშნავია ისიც, რომ მიუხედავად ამისა 1998 წლის GDP-ში გამოხატული ქვეყანაში შექმნილი დოვლათი 1988 წლის შესაბამისი მაჩვენებლის მხოლოდ მესამედს შეადგენდა და ამ უკანასკნელის მიხედვით საქართველო დსთ-ს ქვეყნებს შორის ბოლო ადგილზე იყო. ეს კი განპირობებულია ეკონომიკური კრიზისის პერიოდში (1989-1994 წლებში) ქვეყნის ეკონომიკის 4-ჯერ და მეტად დაქვეითებით, რაც მნიშვნელოვნად აჭარბებდა ყოფილი სოციალისტური ბანაკის ქვეყნების ანალოგიურ მაჩვენებელს.

ყოველივე ზემოთ აღნიშნული და ქვეყნის ეკონომიკის ფუნქციონირების შემაფერხებელი სხვა პრობლემების მიუხედავად, დამაიმედებელია 1999 წლის დასაწყისიდან

ქვეყანაში მიმდინარე ეკონომიკური პროცესების განვითარების ტენდენციები, რაც 1998 წლის ბოლო კვარტალში საქართველოში შექმნილი კრიზისული მდგომარეობის, კერძოდ, საბიუჯეტო-სავალუტო კრიზისის შემდგომი გამწვავების წინააღმდეგ შემუშავებული ღონისძიებათა კომპლექსის თანმიმდევრული რეალიზაციის შედეგად უნდა ჩაითვალოს.

მიუხედავად ასეთი მძიმე პროცესებისა, ინფლაცია 1998 წლის განმავლობაში მხოლოდ 10,7%-ს შეადგენდა, რაც არც თუ ცუდი მაჩვენებელია.

უპირველეს ყოვლისა აღსანიშნავია, რომ თუ 1999 წლის იანვარ-თებერვალში მოვლენები წინა თვეების ანალოგიით განვითარდა, მარტიდან პოზიტიურად ჩამოყალიბდა ისეთი უმნიშვნელოვანესი მაკროეკონომიკური მაჩვენებლების დინამიკა, როგორცაა ეროვნული ვალუტის კურსი და სამომხმარებლო ფასების ინდექსი, ანუ ინფლაცია. კერძოდ, თუ თებერვლის თვეში საშუალოდ აღნიშნული კურსი აშშ დოლართან მიმართებაში 2,268 ლარის დონეზე დაფიქსირდა და მათ შორის 22 თებერვლის 2,451 ლარსაც მიაღწია, მარტის თვეში უკვე საშუალო კურსი 2,263 ლარამდე, ხოლო აპრილის თვეში _ 2,17 ლარამდე შემცირდა.

1999 წელს GDP-ის ზრდის ტემპი პრაქტიკულად არ შეცვლილა, და რეალური GDP 3%-ით გაიზარდა. ინფლაცია 10,9 პროცენტს შეადგენდა. სამწუხაროდ ვერ მოხერხდა საფინანსო საბიუჯეტო კრიზისის დაძლევა.

2000 წელს ეკონომიკის ზრდის ტემპები კიდევ უფრო შემცირდა, და რეალური GDP მხოლოდ 1,9%-ით გაიზარდა, სამომხმარებლო ფასების ინდექსმა 104,6 პროცენტი შეადგინა (სებ, 2000. გვ. 5).

შედარებით უკეთესია 2001 წლის ეკონომიკური მაჩვენებლები. მიუხედავად უმძიმესი ენერგეტიკული კრიზისისა, რომელიც პრაქტიკულად მთელი ზამთრის განმავლობაში გრძელდებოდა, ეკონომიკურმა ზრდამ 4,5 პროცენტი შეადგინა, ხოლო ინფლაცია 3,4 პროცენტი იყო. აღსანიშნავია ისიც, რომ მაის-ივლისსა და სექტემბერში აღინიშნა დეფლაცია (0,4-1%-ის ფარგლებში), ხოლო დანარჩენი თვეების განმავლობაში ინფლაცია 0,3-1,4 პროცენტის ინტერვალში იყო (სსსდ, 2002, გვ. 35-36).

ვფიქრობთ, საინტერესო იქნება სხვა მაკროეკონომიკური მაჩვენებლების ანალიზიც. ზემოთ უკვე აღინიშნა, რომ რეალურად საქართველოში მაკროეკონომიკური პოლიტიკის

განხორციელება მხოლოდ 1995 წლიდან იწყება. აღნიშნულიდან გამომდინარე, სხვა მაკროეკონომიკურ მაჩვენებლებს ჩვენ მხოლოდ ამ დროიდან განვიხილავთ, რათა შედარებით ზუსტი წარმოდგენა მოგვეცეს მაკროეკონომიკური პოლიტიკის როლზე ეროვნული ეკონომიკის განვითარებაში.

ამ ჭრილში საინტერესოა საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის ანალიზი⁶.

თავიდანვე უნდა აღინიშნოს, რომ არც-ერთი წლის სახელმწიფო ბიუჯეტი არ შესრულებულა და ყველა მათგანმა წლის განმავლობაში რამდენჯერმე განიცადა ე.წ. “სეკვესტრი”, ამდენად ჩვენ საუბარი გვექნება არა დაგეგმილ, არამედ ფაქტობრივად შესრულებულ პარამეტრებზე.

1995 წელს ბიუჯეტის⁸ შემოსავლებმა 271,3 მლნ ლარი შეადგინეს, მ.შ. საგადასახადო შემოსავლები მხოლოდ 48,7% იყო, ხარჯებმა 469,4 მლნ. ლარი შეადგინეს. ბიუჯეტის დეფიციტის 52,7% საგარეო წყაროებიდან იფარებოდა.

სწორი მაკროეკონომიკური პოლიტიკის და ხელისუფლების კოორდინირებული ქმედებების შედეგად უკვე 1996 წელს ბიუჯეტის შემოსავლებმა 527,7 მლნ. ლარი შეადგინა, რაც წინა წლის ანალოგიური მაჩვენებელს 1,9-ჯერ აღემატებოდა. გაიზარდა საგადასახადო შემოსავლების წილიც და მოცულობაც. თუ 1995 წელს ბიუჯეტში საგადასახადო შემოსავლების სახით მობილიზებული იყო 132 მლნ. ლარი, რაც მთელი შემოსავლების 48,7%-ს შეადგენდა, 1996 წელს საგადასახადო შემოსავლების სახით 306,6 მლნ. ლარი შემოვიდა, რაც მთელი შემოსავლების 58,1%-ს შეადგენდა. შედარებით ნაკლები ტემპებით გაიზარდა ხარჯების მოცულობა და მან 783 მლნ. ლარი შეადგინა. დეფიციტი GDP-ის 6,6%-ის დონეზე დაფიქსირდა და მისი მხოლოდ 21% მოდიოდა საგარეო დაფინანსების წყაროებზე.

ბიუჯეტში შემოსავლების თვალსაზრისით საუკეთესო წელი იყო 1997 წელი, როდესაც საშემოსავლო ნაწილმა 738,6 მლნ. ლარს მიაღწია, საიდანაც საგადასახადო შემოსავლებმა 65,6%, ანუ 484 მლნ. ლარი შეადგინა. შემცირდა დეფიციტის ოდენობაც, და

⁶ სახელმწიფო ბიუჯეტის ანალიზისას გამოყენებული იქნება (სებ, 2002)

⁷ “საბიუჯეტო სისტემისა და საბიუჯეტო უფლებამოსილებათა შესახებ” საქართველოს კანონის მე-12 მუხლის შესაბამისად სეკვესტრი არის წლის განმავლობაში ხარჯების პროპორციული შემცირება. აღნიშნულიდან გამომდინარე საქართველოში არასოდეს არ განხორციელებულა სეკვესტრი და პრაქტიკულად ყოველთვის ხდებოდა ბიუჯეტის საშემოსავლო ნაწილის შემცირება, ანუ პრაქტიკულად ახალი ბიუჯეტის მიღება.

⁸ თუ სხვა რამ მითითებული არ იქნება, იგულისხმება სახელმწიფო ბიუჯეტი.

მან GDP-ის 6% შეადგინა, საიდანაც უკვე 58% საგარეო დაფინანსების წყაროებიდან იფარებოდა.

ზემოთ უკვე გვქონდა საუბარი 1998-99 წლებზე. ობიექტური და სუბიექტური მიზეზების გამო, ამ წლებში დაიწყო საფინანსო-საბიუჯეტო კრიზისი, რომელიც დღემდე გრძელდება.

უკვე 1998 წელს ბიუჯეტში იკლო შემოსავლების ოდენობამ და მან 621,9 მლნ. ლარი, ხოლო 1999 წელს 650 მლნ. ლარი შეადგინა. აქ გასათვალისწინებელია ისიც, რომ 1998 წლის ბოლოს მკვეთრად დაეცა ლარის კურსი აშშ დოლართან მიმართებაში, ამდენად ეს ციფრები რეალურად კიდევ უფრო მცირე იყო. სამწუხაროდ კიდევ უფრო მცირე იყო შემოსავლები 2000 წელს (639 მლნ. ლარი), ანალოგიური სიტუაციაა 2001 წლის 9 თვეში (487 მლნ. ლარი, თუ ამ ტემპებით გაგრძელდება წლის ბოლოსათვის საგადასახადო შემოსავლები მხოლოდ 650 მლნ. ლარი იქნება, ნაცვლად დაგეგმილი 720 მლნ. ლარისა), შესაბამისად შემცირდა ხარჯებიც და დეფიციტის ოდენობაც. თუ დეფიციტი 1998 წელს შეადგენდა 3,7%-ს, 1999 წელს 4,5%-ს, 2000 წელს იგი 3,4%-ის დონეზე დაფიქსირდა. აღნიშნული მაკროეკონომიკური მაჩვენებლების გამო საერთაშორისო სავალუტო ფონდმა და მსოფლიო ბანკმა საქართველოში შეაჩერეს თავისი პროგრამები. რაც დეფიციტის დაფინანსებაში მათი წილის შემცირებაშიც გამოიხატება. თუ 1998 წელს დეფიციტის 41,2% უცხოური წყაროებიდან იფარებოდა, 1999 წელს იგივე მაჩვენებელი 56,9%, 2000 წელს მხოლოდ 19,4%, ხოლო 2001 წელს 17,8% იყო (სსსდ, 2002).

საქართველოში მიმდინარე მაკროეკონომიკური პროცესების ანალიზისათვის მეტად მნიშვნელოვანია საგარეო ვაჭრობის ანალიზი. 1995 წლიდან განუხრელად იზრდება ექსპორტის მოცულობა. თუ 1995 წელს საქართველოდან განხორციელდა 151 მლნ. დოლარის ექსპორტი, 2000 წელს მისი მოცულობა 2,2-ჯერ გაიზარდა და 329,9 მლნ. აშშ დოლარი შეადგინა. 2001 წელს ექსპორტის მოცულობა შემცირდა და 320 მლნ. აშშ დოლარი შეადგინა. სამწუხაროდ, ექსპორტის მოცულობაში დიდია ნედლეულისა და ჯართის ოდენობა. თუ არ ჩავთვლით 2001 წელს, როდესაც სასაქონლო ჯგუფებიდან ექსპორტში პირველ პოზიციაზე გადაინაცვლა საფრენმა აპარატებმა, გასულ წელს საქართველოდან 35,7 მლნ. აშშ დოლარის საფრენი აპარატების ექსპორტი დაფიქსირდა, რაც მთელი ექსპორტის

11,2 პროცენტია. 2001 წელს თითქმის 7 მლნ. დოლარით შემცირდა ჯართის ექსპორტის მოცულობა, თუმცა განხორციელდა 32 მლნ. აშშ დოლარის ჯართის ექსპორტი, გაიზარდა ღვინის ექსპორტი, თითქმის 10 მლნ. აშშ დოლარით შემცირდა კაკლისა და თხილის ექსპორტი.

ეს ციფრები სრულად ვერ ასახავს ეროვნული ეკონომიკის პოტენციალის ამოქმედების დონეს. სამწუხაროდ, შესაძლებელია ექსპორტის მოცულობა ხელოვნურად იყოს გაზერული, რაც ჩვენი აზრით გამოწვეულია საქართველოში მოქმედი საგადასახადო კანონმდებლობით, სუსტი საბაჟო ადმინისტრაციით, დაუცველი საზღვრებით და კორუფციით. კერძოდ, საქართველოს კანონმდებლობით, რომელიც ექსპორტის სტიმულირებისაკენაა მოწოდებული, ქვეყანაში წარმოებული პროდუქციის ექსპორტი დამატებული ღირებულების გადასახადის და აქციზის ნულოვანი განაკვეთებით იბეგრება, ანუ პროდუქციის საქართველოს ტერიტორიის დატოვებისთანავე მწარმოებლებს უკან უბრუნდებათ აღნიშნული პროდუქციის წარმოების პროცესში გადახდილი დღგ და აქციზი. გადახდილი გადასახადების უკან დაბრუნების ცდუნება და შემდეგ დაუბეგრავი პროდუქციის ბაზარზე რეალიზაციით მისაღები ზემოდალი მოგების მიღების ცდუნება იმდენად დიდია, რომ მწარმოებელი კორუფციულ გარიგებაში შედის საბაჟო სამსახურის წარმომადგენლებთან, რომელიც ფიქტიურად ადასტურებს საქონლის საქართველოს ფარგლების დატოვების ფაქტს.

საწინააღმდეგო ფაქტორები მოქმედებს იმპორტის დროს. კერძოდ საბაჟოზე გადასახდელი გადასახადებისაგან თავის არიდების მიზნით ხდება იმპორტირებული საქონლის ღირებულების შემცირება, ან მისი საბაჟო გვერდის ავლით შემოტანა. ამდენად, ჩვენი აზრით ოფიციალური ინფორმაცია ექსპორტისა და იმპორტის მოცულობების შესახებ ოდნავი მიახლოებითაც ვერ ასახავს მათ რეალურ მოცულობებს. რასაც ადასტურებს საქართველოს საბაჟო დეპარტამენტისა და საქართველოს საზღვრის დაცვის დეპარტამენტის აბსოლუტურად განსხვავებული ინფორმაციები საქართველოდან გასული და შემოსული სატრანსპორტო საშუალებების და ტვირთების ოდენობების შესახებ.

ჩვენი გათვლებით, საბაჟო დეპარტამენტის ინფორმაციაზე დაყრდნობით შეიძლება ითქვას, რომ გარკვეული სახის პროდუქციის (მათ შორის ნავთობპროდუქტების, თამბაქოს და ა.შ.) რეალური იმპორტი ოფიციალურად დაფიქსირებულს 3-4 ჯერ აღემატება.

ამდენად, ჩვენი აზრით საუბარი საქართველოს რეალურ საგადამხდელო ბალანსზე საფუძველს მოკლებულია და ექსპორტისა და იმპორტის რეალურად დაფიქსირების პირობებში საგადამხდელო ბალანსის მიმდინარე ანგარიშის დეფიციტი გაცილებით დიდი უნდა იყოს.

დიდია საქართველოს საგარეო ვალი. თუ 1995 წელს იგი 1,14 მლრდ. აშშ დოლარს შეადგენდა, რაც 1995 წელს განხორციელებული ოფიციალური ექსპორტის 287,42%-ს შეადგენდა. 2000 წელს საგარეო ვალმა 1,56 მლრდ. აშშ დოლარი შეადგინა, რაც GDP-ის 51,61% და ექსპორტის 233,83%-ის ტოლია. დღეისათვის საგარეო ვალი 1,6 მლრდ. დოლარია, რაც GDP-ის 43,3%-ს უდრის (სებ, 2000; სებ, 2002; სსსდ, 2002). საგარეო ვალში დიდია თურქმენეთიდან მიღებული გაზის დავალიანებისა და საერთაშორისო საფინანსო ორგანიზაციების ვალების წილი.

2001 წლის დასაწყისში საქართველომ უარი განაცხადა ყოფილი სსრკ-ს აქტივებსა და პასივებზე, რითაც პრაქტიკულად შესაძლებელი გახდა დაწყებულიყო მოლაპარაკებები კრედიტორი ქვეყნების პარიზის კლუბთან ვალების რესტრუქტურის შესახებ.

ქვეყანაში კვლავ მძიმეა სოციალური ფონი. ნომინალური საშუალო ხელფასი 13 ლარიდან (1995 წელს) 90,1 ლარამდე (2001 წელს) გაიზარდა, რაც საარსებო მინიმუმის (2001 წლისათვის 103,5 ლარი) მხოლოდ 87%-ია. რაც იმის კონსტატირების საშუალებას გვაძლევს, რომ მოსახლეობა ან დანაზოგებით ცხოვრობს, ან დიდია ჩრდილოვანი ეკონომიკის ხვედრითი წილი.

როგორც ჩანს, “ქართული სასწაულის” ძირითადი მიზეზი მაინც ჩრდილოვანი ეკონომიკაა, რომლის წილი სხვადასხვა გათვლებით GDP-ის 45-65%-ის ფარგლებში მერყეობს, თუმცა არის უფრო პესიმისტური ცნობებიც.

ყოველ შემთხვევაში, მოსახლეობის ოფიციალურად გამოცხადებული ფულადი შემოსავლები დაახლოებით მათ მიერ გაწეული ხარჯების მხოლოდ 70%-ს შეადგენს (სებ,

2002, გვ. 5). რაც თვალნათლივ ადასტურებს საქართველოში ჩრდილოვანი ეკონომიკის დიდ მასშტაბებს.

მიუხედავად არსებული სიმწელებისა და სხვადასხვა სახის აშკარად არარეფორმატორული გადაწყვეტილებებისა, შეიძლება ითქვას, რომ 1994-2001 წლებში საქართველოში განხორციელებულმა მიზანმიმართულმა მაკროეკონომიკურმა პოლიტიკამ ქვეყანაში მიმდინარე სხვა დადებით ეკონომიკურ და პოლიტიკურ ტენდენციებთან ერთად მნიშვნელოვანწილად შეუწყო ხელი სტაბილური ეკონომიკური გარემოს ჩამოყალიბებას, რაც გამოიხატა ინფლაციის ტემპების შემცირებით, სტაბილური სავალუტო კურსის შენარჩუნებითა და ეკონომიკური ზრდის განუხრელი პროცესით.